

اثر سطوح مختلف آبیاری بر صفات کمی و کیفی گیاه دارویی نعنای فلفلی

علی اکبرزاده^۱، علی شاهنظری^{۲*}، میرخالق ضیایبار احمدی^۳ و محمد اکبرزاده^۴

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد آبیاری و زهکشی، گروه مهندسی آب، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری.

۲- نویسنده مسئول، دانشیار گروه مهندسی آب، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری aliponh@yahoo.com

۳- استاد گروه مهندسی آب، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری.

۴- مربی پژوهشی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی مازندران.

پذیرش: ۹۶/۲/۳

بازنگری: ۹۶/۱/۲۳

دریافت: ۹۵/۱۲/۶

چکیده

به منظور بررسی اثر اعمال کم آبیاری تنظیم شده و آبیاری ناقص ریشه بر صفات کمی و کیفی گیاه دارویی نعنای فلفلی (*Mentha piperita* L.)، آزمایشی در طی یک فصل زراعی و در دو چین اجرا شد. تیمارهای آزمایش شامل کم آبیاری تنظیم شده در پنج سطح ۱۰۰ (شاهد)، ۸۵، ۷۰، ۵۵ و ۴۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه و آبیاری ناقص ریشه در سه سطح ۷۰، ۵۵ و ۴۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه، در نظر گرفته شد. میزان آب آبیاری از طریق تفاوت رطوبت قبل آبیاری و ظرفیت زراعی در تیمار آبیاری شاهد محاسبه شد. رطوبت خاک با استفاده از دستگاه TDR اندازه گیری شد. بیشترین عملکرد خشک بوته و عملکرد اسانس، در چین اول به ترتیب در تیمار شاهد و ۷۰ درصد آبیاری ناقص ریشه، به میزان ۱۹۴۲ و ۲۳/۶۷ کیلوگرم در هکتار به دست آمد. در چین دوم، عملکرد تر و خشک بوته تحت تاثیر اعمال تیمارهای کم آبیاری قرار نگرفت، در حالی که عملکرد اسانس و شاخص برداشت اسانس در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه به صورت معنی داری افزایش یافت.

کلیدواژه‌ها: تنش خشکی، مدیریت آبیاری، ظرفیت زراعی، شاخص برداشت، عملکرد اسانس.

مقدمه

حدود ۷۰ درصد از منابع آب شیرین در دنیا به مصرف کشاورزی می‌رسد که این مقدار، برای منطقه خاورمیانه حدود ۹۰ درصد می‌باشد. کمبود آب مهمترین عامل محدودکننده تولید محصولها کشاورزی در سراسر جهان است. کشاورزی به گونه‌ای، هم علت و هم قربانی کمبود آب است. برای سازگاری با شرایط کمبود آب، استفاده از روش‌های افزایش بهره‌وری آب به منظور تولید بیشتر محصول به ازای واحد آب مصرفی، امری ضروری می‌باشد. یکی از روش‌های افزایش بازده مصرف آب، اعمال مدیریت کم آبیاری بر اساس شناخت آثار تنش می‌باشد. از انواع روش‌های کم آبیاری، کم آبیاری تنظیم شده و آبیاری ناقص ریشه می‌باشند که در کم آبیاری تنظیم شده میزان آب داده شده به گیاه کمتر از حد مورد نیاز آن می‌باشد و در دوره‌های غیر حساس رشد گیاه که اعمال آن موجب کاهش محصول نشود، این نوع مدیریت آبیاری به منظور صرفه جویی در میزان آب اعمال می‌گردد. روش آبیاری ناقص ریشه نیز طی دهه‌های اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته است. در این روش، منطقه ریشه، عموماً به دو ناحیه مختلف تقسیم شده و در هر بار آبیاری یک ناحیه آبیاری شده و ناحیه دیگر خشک رها می‌شود. این عمل به صورت تناوبی تکرار می‌گردد. به این ترتیب علی‌رغم آبیاری کمتر و صرفه‌جویی در مصرف آب، گیاه در تمام فصل رشد خود قادر به جذب آب از ناحیه ریشه خواهد بود. مطالعه‌های انجام شده بر گیاهان مختلف از قبیل گوجه فرنگی (Wang et al., 2011)، سیب زمینی (Wang et al., 2009)، لوبیا

(Karandish et al., 2005)، ذرت (Wakrim et al., 2005)، سبزی (Saraeitabrizi et al., 2010) و سویا (Fallahi et al., 2010) نیز با مطالعه تاثیر کم آبیاری تنظیم شده و کم آبیاری ناقص ریشه بر درخت سیب نشان دادند که با اعمال ۶۵ درصد نیاز آبی کامل گیاه در تیمار آبیاری ناقص ریشه، میوه‌ها خوش رنگ‌تر و بازار پسندتر بوده‌اند، در حالی که تفاوت معنی‌داری از نظر عملکرد با تیمار شاهد (تامین نیاز آبی کامل) مشاهده نشده است. Wahbi et al. (2005) با مطالعه تاثیر کم آبیاری ناقص ریشه بر گیاه زیتون گزارش کردند که درصد روغن و وزن میوه و کارایی مصرف آب در نتیجه اعمال کم آبیاری ناقص ریشه افزایش پیدا کرده است. Shahnazari et al. (2007) نیز تاثیر آبیاری ناقص ریشه روی میزان محصول، اندازه غده و کارایی مصرف آب در گیاه سیب زمینی را مورد بررسی قرار دادند. در این مطالعه تیمارهای شاهد با آبیاری کامل تا رسیدن رطوبت خاک به حد رطوبت قابل استفاده گیاه و تیمارهای آبیاری ناقص ریشه با حدود ۵۰ درصد آب مصرف شده در آبیاری کامل، مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج حاکی از آن بود که از نظر کیفی (بازارپسندی)، محصول تولیدی در آبیاری ناقص ریشه به صورت معنی‌داری بیشتر از مقادیر متناظر آن در آبیاری کامل بود.

گیاهان مختلف نسبت به بهره‌وری از آب و بازده آب (تولید ارزش اقتصادی نسبت به آب مصرفی) متفاوت هستند. از این رو، شناخت گیاهان با بازده مصرف آب بالا و دوره‌های رشدی کوتاه

فرایندهای ژنتیکی ساخته می شوند، ولی کمیت و کیفیت آن‌ها به‌طور بارزی تحت تأثیر عوامل محیطی نظیر آب، اقلیم، نور و خاک قرار می‌گیرند (Omidbeigi, 1995). در حال حاضر با بررسی‌های صورت گرفته، تحقیقی که تأثیر کم‌آبیاری ناقص ریشه، روی گیاهان دارویی و به ویژه نعناع فلفلی را مورد مطالعه قرار داده باشد، مشاهده و یا منتشر نگردیده است. آب یکی از عوامل محیطی است که تأثیر عمده‌ای در رشد و نمو و میزان مواد مؤثره‌ی گیاهان دارویی دارد. مطالعه تأثیر تنش کم‌آبی بر گیاهان دارویی می‌تواند راه‌کاری برای حل مشکل پایین بودن بهره‌وری از آب در شرایط کمبود آب، ارائه دهد. از این رو به‌منظور مطالعه تأثیر کم‌آبیاری تنظیم‌شده و آبیاری ناقص ریشه بر کارایی مصرف آب و صفات کمی و کیفی گیاه دارویی نعناع فلفلی، آزمایشی در مزرعه پژوهشی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری به اجرا در آمد.

مواد و روش‌ها

این تحقیق طی یک فصل زراعی و در دو چین در سطح مزرعه و در زمینی به مساحت تقریبی ۶۰۰ متر مربع واقع در مزرعه پژوهشی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری روی گیاه دارویی نعناع فلفلی با فواصل کاشت ۲۰×۴۰ سانتی‌متر، اجرا گردید. مشخصات فیزیکی و شیمیایی خاک مزرعه نیز در جدول (۱) آمده است. مشخصات شیمیایی آب مورد استفاده نیز در جدول (۲) ارائه شده است. تعیین میزان رطوبت موجود در خاک به‌منظور تعیین حجم آبیاری در تیمار شاهد، به‌ازای هر ۷۲ ساعت و با روش انعکاس‌سنجی حوزه زمان (روش TDR) صورت گرفت. با توجه به عمق ریشه، سنسورهای رطوبت‌سنج در دو عمق ۱۰ و ۲۰ سانتی‌متری نصب گردید و آب مورد نیاز آبیاری در تیمار آبیاری کامل از معادله (۱) محاسبه شد.

$$I = \sum_{i=1}^n (\theta_{FC} - \theta_{Bi}) D_i / E_a \quad (1)$$

در این معادله: θ_{FC} و θ_{Bi} به‌ترتیب رطوبت حجمی خاک در رطوبت قابل استفاده گیاه و قبل از آبیاری، D_i : ضخامت لایه آبیاری شونده، E_a : راندمان آبیاری (۹۰ درصد) و I : ارتفاع ناخالص آب آبیاری می‌باشد. تیمارهای آبیاری شامل آبیاری کامل به‌عنوان شاهد (FI_{100} ، ۱۰۰ درصد رطوبت قابل استفاده) و کم‌آبیاری تنظیم‌شده در چهار سطح ۸۵ (RDI_{85})، ۷۰ (RDI_{70})، ۵۵ (RDI_{55}) و ۴۰ (RDI_{40}) درصد و آبیاری ناقص ریشه در سه سطح ۷۰ (PRD_{70})، ۵۵ (PRD_{55}) و ۴۰ (PRD_{40}) درصد بوده که در قالب طرح آماری بلوک‌های کامل تصادفی، در چهار تکرار به اجرا در آمد. هر واحد آزمایشی شامل ۵ ردیف به فاصله ۴۰ سانتی‌متر و به طول ۳ متر بود. فاصله واحدها از یکدیگر ۵۰ سانتی‌متر و فاصله بلوک‌ها ۱/۵ متر در نظر گرفته شد. نقشه‌ای از طرح اجرا شده در شکل (۱) ارائه شده است.

برای جلوگیری از اتلاف آب، گیاهان دارویی به عنوان مجموعه‌ای از گیاهان با ارزش اقتصادی بالا می‌توانند در شرایط کمبود آب، تولید سرمایه بیشتری نسبت به آب مصرفی، در مقابل دیگر محصولات داشته باشند. گیاه دارویی نعناع فلفلی نیز به‌عنوان گیاهی با ارزش اقتصادی بالا که در داروها و مواد بهداشتی و خوراکی به‌صورت گسترده مورد استفاده قرار می‌گیرد، به‌عنوان گیاه مورد مطالعه در این آزمایش انتخاب شد. تاکنون، تحقیق و آزمایشی که تأثیر آبیاری ناقص ریشه بر گیاهان دارویی از جمله نعناع فلفلی را مورد بررسی قرار دهد، مشاهده و یا منتشر نشده است. اکثر مطالعات صورت گرفته در زمینه اعمال تنش کم‌آبی به گیاهان دارویی در قالب کم‌آبیاری تنظیم شده می‌باشد. Khezli و Aliabadifarhani (2011) تأثیر کم آبیاری بر صفات کمی و کیفی گیاه دارویی خاکشیر را مورد بررسی قرار دادند. تنش کم‌آبی به‌صورت تیمارهای با دور آبیاری متفاوت اعمال شد و مقایسه میانگین‌ها نشان داد که عملکرد بیولوژیک، عملکرد سر شاخه گلدار و عملکرد اسانس در شرایط کم‌آبی، کاهش ولی درصد اسانس افزایش یافته است. Safikhani et al. (2007) با مطالعه تأثیر تنش خشکی بر درصد و عملکرد اسانس و ویژگی‌های فیزیولوژیک گیاه دارویی بادرشو نشان دادند که بیشترین درصد اسانس در تیمار تنش رطوبتی ۴۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه حاصل شده است. Okwany et al. (2011) تأثیر کم‌آبیاری بر عملکرد و کیفیت اسانس گیاه نعناع معمولی را مورد مطالعه قرار دادند. آن‌ها گزارش کردند که بیشترین عملکرد اسانس در تیمار ۷۳ درصد نیاز آبی کامل و به میزان ۶۰/۴ کیلوگرم در هکتار مشاهده شد. بیشترین درصد لیمونن، کارون و میرسن به‌عنوان ترکیبات اصلی اسانس به‌ترتیب در تیمارهای ۷۳، ۸۲ و ۹۴ درصد نیاز آبی کامل و به‌میزان ۱۸/۱۹، ۶۶/۶۷ و ۶/۱۴ درصد مشاهده شد. بیشترین میزان شاخص برداشت اسانس و کارایی مصرف آب اسانس نیز در بالاترین سطح تنش و به‌ترتیب به‌میزان ۰/۰۰۶ و ۰/۰۲۷ کیلوگرم بر مترمکعب مشاهده شد.

Bazazi et al. (2013) با مطالعه تأثیر تنش خشکی بر گیاه دارویی شنبلیله نشان دادند عملکرد بیولوژیک و عملکرد دانه به‌صورت معنی تحت تأثیر تنش خشکی، کاهش یافت. Ghanbari و Ariafar (2013) تأثیر کم‌آبیاری در سه سطح ۷۰ و ۵۰ و ۳۰ درصد ظرفیت زراعی و کاربرد ژئولیت بر صفات رشد و عملکرد اسانس در گیاه دارویی نعناع فلفلی را مورد مطالعه قرار دادند. آن‌ها گزارش کردند که بیشترین درصد اسانس در تیمارهای کم‌آبیاری مربوط به تیمار ۳۰ درصد ظرفیت زراعی و بیشترین عملکرد اسانس نیز در تیمار ۵۰ درصد ظرفیت زراعی به میزان ۱۷/۵ میلی‌گرم در مترمربع، مشاهده شده است. Khorasaninedjad et al. (2016) افزایش معنی‌دار درصد اسانس در نتیجه اعمال تنش خشکی در گیاه دارویی اسطوخودوس را گزارش کردند. مواد مؤثره، اساساً با هدایت

جدول 1 - نتایج آزمایش خاک مزرعه آزمایشی در عمق 0 تا 25 سانتی متر

NPK			عناصر میکرو (mg/kg)					هدایت الکتریکی	اسیدیته	ظرفیت زراعی درصد	بافت خاک
O.C%	P(ppm)	K(ppm)	Fe	Cu	Zn	Mn	EC (dS.m ⁻¹)	pH		لوم رسی	
0/98	1/781	100	26/22	2/60	8/4	8/46	3/041	7/44	30		

جدول 2 - مشخصات شیمیایی آب مورد استفاده

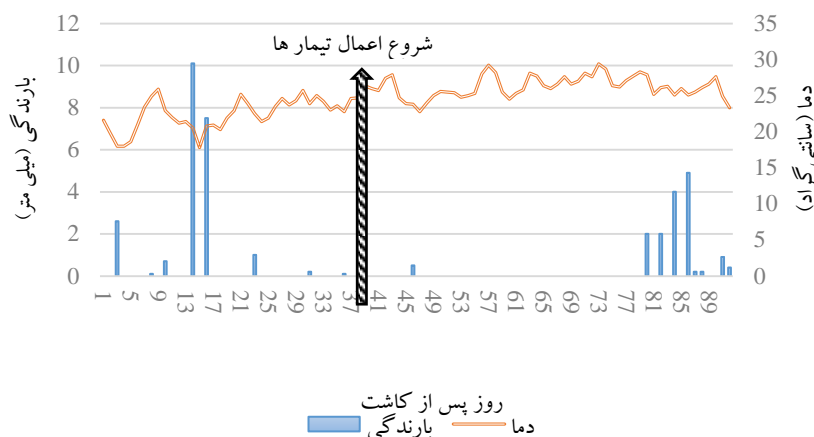
EC (dS/m)	pH	TDS (mg/lit)	Na %	HCO ₃ ⁻ (mg/lit)	CL ⁻ (mg/lit)	SO ₄ ⁻ (mg/lit)	Ca ⁺⁺ (mg/lit)	Mg ⁺⁺ (mg/lit)	Na ⁺ (mg/lit)	K ⁺ (mg/lit)
0/695	8/2	421	39/36	274/5	71	9/6	54	16/8	62/1	2/34

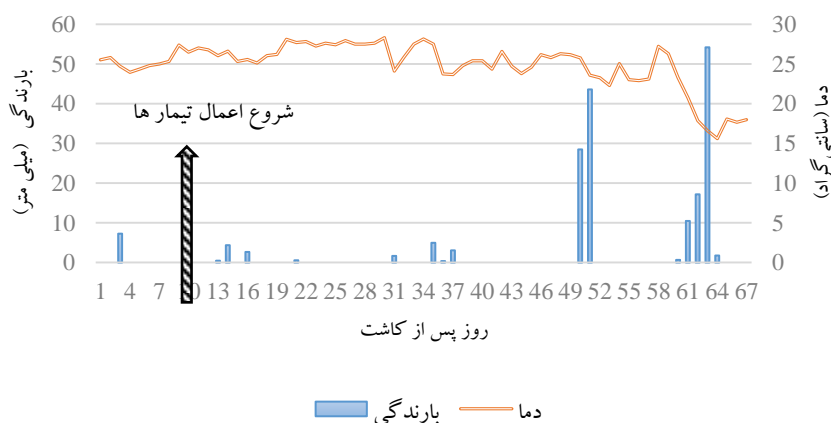
شکل 1 - نقشه قرارگیری تیمارها در زمین

گیاه، اعمال تیمارهای مربوط به چین دوم آغاز شد. برداشت در چین دوم نیز در اواسط ماه مهر و در مرحله اواسط مرحله گل‌دهی انجام گرفت. دما و بارندگی روزانه در طی دوره کشت نعنای فلفلی در دو چین برداشت در شکل‌های (2) و (3) آمده است. عملکرد خشک و تر بوته، عملکرد برگ و سرشاخه‌های گل‌دار و ساقه خشک نیز بعد از سایه خشک‌کردن توسط ترازوی دیجیتالی اندازه‌گیری شد. اسانس‌گیری نیز به روش تقطیر با بخار و توسط دستگاه کلونجر صورت گرفت (Yazdani et al., 2002). درصد اسانس نیز براساس نسبت وزن اسانس در 80 گرم برگ و سرشاخه گل‌دار محاسبه شد. شاخص برداشت نیز به صورت میزان محصول برداشتی نسبت به وزن تر بوته تعیین شد. آنالیز آماری داده‌ها با استفاده از برنامه آماری SPSS و مقایسه میانگین‌ها نیز با استفاده از آزمون چند دامنه‌ای دانکن انجام شد.

کاشت نشاهای گیاه نعنای فلفلی در چین اول، در اواسط اردیبهشت سال 1392 انجام گرفت و دور آبیاری نیز سه روز در نظر گرفته شد. اعمال تیمارهای کم‌آبیاری نیز 40 روز پس از کاشت آغاز گردید. روش آبیاری، آبیاری قطره‌ای تیپ، به فاصله روزنه‌های 20 سانتی‌متر بوده که در تمامی تیمارها دو لاترال در طرفین گیاه قرار داده شد. تعویض جهت آبیاری در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه در هر دو دور آبیاری و به کمک شیرهای تعبیه‌شده در ابتدای خط صورت گرفت. آبیاری هر یک از تیمارها به صورت جداگانه انجام گرفت و حجم آب تحویلی به هر تیمار نیز توسط کنتور حجمی کنترل شد. در مرحله اواسط گل‌دهی (اواسط مرداد)، برداشت به صورت کف بر (به فاصله 3 تا 5 سانتی‌متری بالای خاک) و با حذف 0/5 متر از طول کرت از هر طرف و یک ردیف از هر طرف انجام گرفت. پس از رشد مجدد بوته و استقرار

شکل ۲ - دما و بارندگی روزانه طی دوره کشت در چین اول

شکل ۳ - دما و بارندگی روزانه طی دوره کشت در چین دوم

نسبت به بخش هوایی گیاهی باشد. یکی از اولین نشانه‌های کمبود آب، کاهش آماس و در نتیجه کاهش رشد و توسعه سلول‌ها خصوصاً در ساقه و برگ‌ها است (Omidbaigi et al, 2003). با کاهش رشد سلول اندازه اندام‌ها محدود می‌شود و متعاقب آن جذب نور نیز کاهش یافته و ظرفیت کل فتوسنتزی گیاه کاهش می‌یابد. بدیهی است که با محدود شدن فرآورده‌های فتوسنتزی در شرایط کمبود آب، رشد گیاه و نهایتاً عملکرد آن دچار نقصان می‌شود (Omidbeigi et al, 2003). این در حالی است که با توجه به جدول (۳) در اثر اعمال کم‌آبیاری، تفاوت معنی‌داری در عملکرد برگ و سرشاخه‌های گل‌دار، عملکرد ساقه خشک و شاخص برداشت برگ خشک مشاهده نشد. کاهش معنی‌دار عملکرد تر در مقابل تفاوت غیرمعنی‌دار عملکرد برگ خشک موجب روند افزایشی شاخص برداشت برگ خشک شده است، اما این افزایش معنی‌دار نبوده است. Pirzad et al. (2010) تفاوت معنی‌دار شاخص برداشت برگ در نتیجه اعمال رژیم‌های مختلف آبیاری را گزارش کردند.

نتایج و بحث

نتایج به‌دست آمده نشان داد، عملکرد تر و خشک بوته در چین اول به‌صورت معنی‌داری تحت‌تأثیر اعمال سطوح مختلف کم‌آبیاری در حالت تنظیم‌شده و آبیاری ناقص ریشه، قرار گرفته است (جدول ۳). با توجه به جدول (۴) بیشترین عملکرد تر و خشک بوته، به‌ترتیب، به‌میزان ۹۴۲۸ و ۱۹۴۲ کیلوگرم در هکتار در تیمار شاهد (FI₁₀₀) با تامین نیاز آبی کامل گیاه حاصل شد. همچنین نتایج نشان داد با افزایش سطح کم‌آبیاری، عملکرد بوته کاهش یافت، به‌طوری که با اعمال تنش‌های ملایم، کاهش عملکرد معنی‌دار نبوده و سپس با شدیدتر شدن میزان تنش عملکرد به‌صورت معنی‌داری کاهش یافته است. کاهش عملکرد در نتیجه اعمال تنش خشکی توسط Bazazi et al. (2013) نیز مشاهده شد. نتایج به‌دست آمده با نتایج Izadi et al. (2009)، Forouzandeh et al. (2012) در نعنای فلفلی و Nezami et al. (2012) در سه گونه نعنای مطابقت دارد. کاهش عملکرد در نتیجه اعمال تنش براساس نظر Sreevalli et al. (2001) می‌تواند مربوط به افزایش اختصاص مواد فتوسنتزی به ریشه،

جدول ۳ - تجزیه واریانس اثر کم آبیاری بر عملکرد و اجزای عملکرد گیاه نعنای فلفلی در چین اول

منبع تغییرات	درجه آزادی	عملکرد تر بوته (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد خشک بوته (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد برگ خشک (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد ساقه خشک (Kg.ha ⁻¹)	شاخص برداشت برگ خشک
تکرار	۳	۲۷۷۶۱۴۹	۳۸۱۸۵	۱۰۵۱۵۵	۲۵۸۰۰	۰/۰۰۰۵۱
تیمار	۷	۸۰۷۴۱۹۴ **	۱۹۵۳۶۳ **	۴۱۸۵۰ ns	۷۳۴۴۷ ns	۰/۰۰۰۹۳ ns
خطای آزمایش	۲۱	۱۰۴۶۱۹۴	۳۲۲۶۶	۳۵۴۱۳	۴۴۱۲۵	۰/۰۰۰۴۴

ns، غیر معنی دار در سطح احتمال ۵ درصد. **، معنی دار در سطح احتمال ۱ درصد

جدول ۴ - مقایسه میانگین اثر کم آبیاری بر عملکرد و اجزای عملکرد گیاه نعنای فلفلی در چین اول

تیمار	عملکرد تر بوته (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد خشک بوته (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد برگ خشک (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد ساقه خشک (Kg.ha ⁻¹)	شاخص برداشت برگ خشک
FI ₁₀₀	۹۴۲۸a	۱۹۴۲a	۱۱۰۳/۷a	۸۳۷/۹a	۰/۱۱۶a
RDI ₈₅	۸۳۱۵ab	۱۹۰۸ab	۱۰۷۶/۵a	۸۳۱a	۰/۱۲۹a
RDI ₇₀	۷۱۲۲bcd	۱۷۲۶ab	۹۲۵a	۸۰۱/۳a	۰/۱۳۱a
RDI ₅₅	۵۷۳۹cd	۱۵۳۶bc	۸۹۶/۹a	۶۳۸/۶a	۰/۱۵۶a
RDI ₄₀	۵۲۹۰d	۱۲۸۸c	۸۰۴/۶a	۴۸۳/۴a	۰/۱۵۳a
PRD ₇₀	۷۸۲۴abc	۱۸۳۳ab	۹۹۱/۲a	۸۴۱/۵a	۰/۱۲۸a
PRD ₅₅	۶۵۵۴bcd	۱۵۸۱abc	۸۶۵/۶a	۶۱۲/۶a	۰/۱۳۳a
PRD ₄₀	۵۹۶۱cd	۱۵۶۸abc	۹۳۵/۴a	۶۳۲/۶a	۰/۱۵۶a

میانگین های در هر ستون و برای هر تیمار که دارای حداقل یک حرف مشترک می باشند، بر اساس آزمون دانکن تفاوت معناداری در سطح احتمال ۱٪ ندارند.

توجه به جدول (۵)، با افزایش شدت تنش عملکرد بوته کاهش می یابد و در گیاهان دارویی اسانس دار مانند نعنای فلفلی، برهم کنش درصد اسانس و عملکرد بوته به عنوان دو بخش تشکیل دهنده اسانس مورد توجه هستند (Izadi et al., 2009). با توجه به شکل (۴) و مقایسه عملکرد اسانس در تیمارهای کم آبیاری تنظیم شده و آبیاری ناقص ریشه در سطوح متناظر، مشاهده می شود که عملکرد اسانس در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه در تمامی سطوح بیشتر از تیمارهای کم آبیاری تنظیم شده می باشد. Khorasaninedjad et al. (2011) کاهش عملکرد و درصد اسانس در گیاه نعنای فلفلی تحت تأثیر تنش خشکی را گزارش کردند. Forouzandeh et al. (2012) در تحقیقی در گلخانه، کاهش عملکرد اسانس و افزایش درصد اسانس در نتیجه تنش خشکی تا ۶۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه زراعی در گیاه نعنای فلفلی را گزارش کردند. Khorasaninedjad et al. (2016)، حصول بیشترین درصد اسانس در تیمار ۸۵ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه در گیاه دارویی اسطوخودوس را گزارش کردند. آن ها بیان کردند که همیشه، با افزایش شدت تنش، مقدار اسانس افزایش نمی یابد، زیرا در تنش های شدیدتر، گیاه بیشتر مواد فتوسنتزی خود را صرف تولید ترکیب های تنظیم کننده اسمزی از جمله پرولین، گلسین، بتاین و ترکیب های قندی مانند ساکاروز، فروکتوز و فروکتان ها می کند تا شرایط لازم برای ادامه حیاتش فراهم شود. Ghanbari and Ariafar (2013) با مطالعه تأثیر تنش خشکی بر گیاه نعنای فلفلی بیان کردند که اعمال تنش موجب تولید بیشتر متابولیت های ثانویه خواهد شد تا از فرایند اکسید شدن در سلول ها جلوگیری شود. Rahmani et al. (2012) نیز گزارش کردند که گیاه همیشه بهار با افزایش درصد

با توجه به جدول (۵) عملکرد و درصد اسانس و شاخص برداشت اسانس به صورت معنی داری تحت تأثیر استراتژی های کم آبیاری قرار گرفتند. نتایج تأثیر استراتژی های آبیاری بر عملکرد اسانس گیاه نعنای فلفلی در شکل (۴) آمده است. بیشترین عملکرد اسانس در تیمار آبیاری ناقص ریشه در سطح ۷۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه به میزان ۲۳/۶۷ کیلوگرم در هکتار به دست آمد، لیکن تفاوت معنی داری با تیمار PRD₅₅ مشاهده نشد. با توجه به شکل (۵) و مقایسه درصد اسانس در تیمارهای کم آبیاری تنظیم شده و آبیاری ناقص ریشه در سطوح متناظر، مشاهده می شود که درصد اسانس در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه در سطوح ۷۰ و ۵۵ درصد به اندازه قابل توجهی بیشتر از تیمارهای کم آبیاری تنظیم شده در سطوح متناظر می باشد. همچنین با توجه به شکل (۵)، با اعمال کم آبیاری تنظیم شده و آبیاری ناقص ریشه در سطح ۴۰ درصد، تفاوت معنی داری در درصد اسانس ایجاد نشد. عملکرد اسانس نیز مشابه درصد اسانس در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه در ۷۰ و ۵۵ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه افزایش معنی داری داشته است. بیشترین درصد اسانس در تیمار کم آبیاری ناقص ریشه در سطح ۵۵ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه به مقدار ۲/۴۵ درصد به دست آمد و تفاوت معنی داری با تیمار PRD₇₀ مشاهده نشد. بررسی درصد اسانس نشان داد که با اعمال تنش های ملایم در قالب کم آبیاری تنظیم شده، درصد اسانس افزایش یافته و سپس با اعمال تنش به نسبت شدید، درصد اسانس کاهش می یابد.

با اعمال تنش در تیمارهای کم آبیاری تنظیم شده تا سطح ۷۰ درصد نیز، عملکرد اسانس افزایش داشته است، اما با افزایش تنش تا سطح ۴۰ درصد، عملکرد اسانس کاهش یافته است. با

میزان اسانس در این تیمار در مقابل کاهش غیر معنی‌دار عملکرد تر بوته می‌باشد. کمترین شاخص برداشت اسانس نیز در تیمار شاهد و تامین نیاز آبی کامل گیاه مشاهده شد. افزایش شاخص برداشت اسانس در گیاه زیره توسط (Alinian and Razmjoo (2014) و در نعنای معمولی توسط (Okwany et al. (2011) گزارش شد. تفاوت غیر معنی‌دار در شاخص برداشت برگ خشک در کنار افزایش معنی‌دار و قابل توجه درصد اسانس در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه موجب بالا بودن شاخص برداشت اسانس در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه، در سطوح متناظر بود.

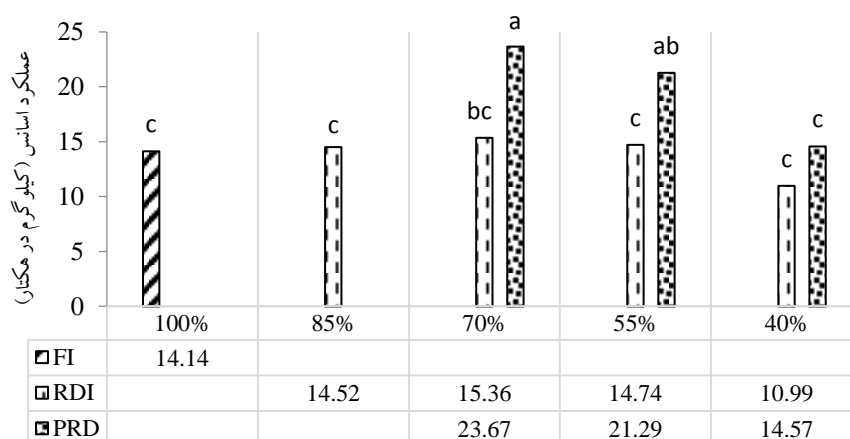
اسانس در زمان کمبود آب، از آسیب‌های وارده به سلول، ناشی از اکسید شدن می‌کاهد.

نتایج تأثیر کم آبیاری بر شاخص برداشت اسانس گیاه نعنای فلفلی در شکل (۶) آمده است. بیشترین شاخص برداشت اسانس در تیمار آبیاری ناقص ریشه در سطح ۵۵ درصد به دست آمد. شاخص برداشت اسانس تا تیمار ۵۵ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه زراعی روند افزایشی داشته، اما در تیمار ۴۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه، چه در کم آبیاری تنظیم شده و چه در آبیاری ناقص ریشه کاهش پیدا کرد. این کاهش، به دلیل کاهش معنی‌دار

جدول ۵ - تجزیه واریانس اثر کم آبیاری بر عملکرد اسانس، درصد اسانس و شاخص برداشت اسانس گیاه نعنای فلفلی در چین اول

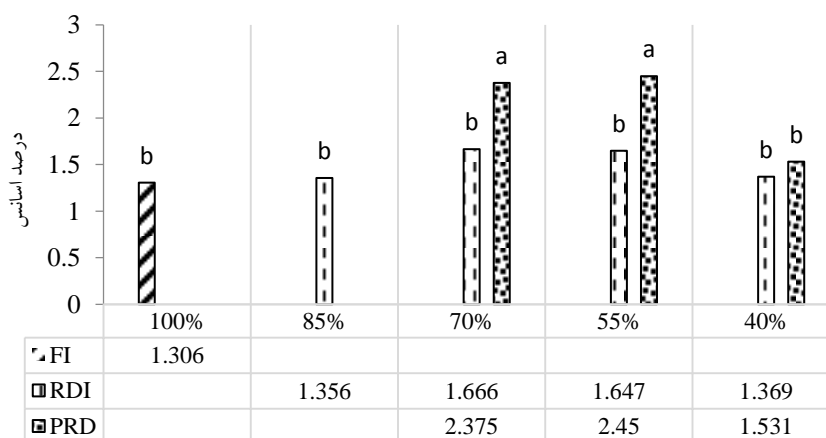
منبع تغییرات	درجه آزادی	عملکرد اسانس	درصد اسانس	شاخص برداشت اسانس $\times 10^{-3}$
تکرار	۳	۵۰/۴۳	۰/۰۳۲	۳/۷
تیمار	۷	۶۹/۳۳ **	۰/۸۱۸ **	۱۴/۳۳ **
خطای آزمایش	۲۱	۹/۱۴	۰/۰۳	۱/۱۵

ns، غیر معنی‌دار در سطح احتمال ۵ درصد. **، معنی‌دار در سطح احتمال ۱ درصد

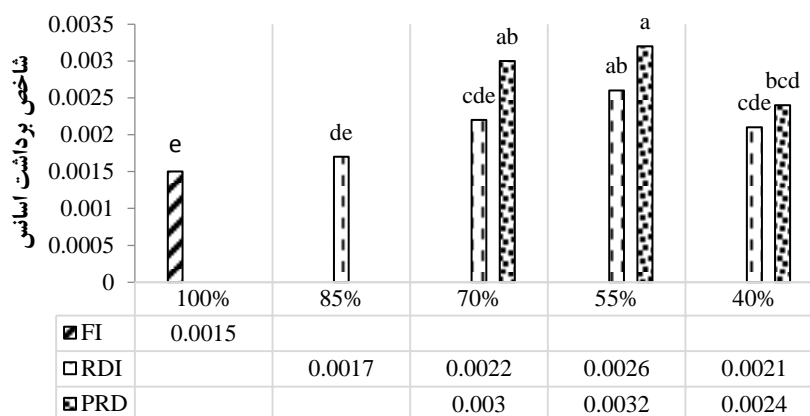
شکل ۴ - مقایسه میانگین اثر کم آبیاری بر عملکرد اسانس گیاه نعنای فلفلی در چین اول

(میانگین‌ها برای هر تیمار که دارای حداقل یک حرف مشترک می‌باشند، بر اساس آزمون دانکن تفاوت معناداری در سطح احتمال ۱ درصد ندارند).

شکل ۵ - مقایسه میانگین اثر کم آبیاری بر درصد اسانس گیاه نعنای فلفلی در چین اول

(میانگین‌ها برای هر تیمار که دارای حداقل یک حرف مشترک می‌باشند، بر اساس آزمون دانکن تفاوت معناداری در سطح احتمال ۱ درصد ندارند).

شکل ۶ - مقایسه میانگین اثر کم آبیاری بر شاخص برداشت اسانس گیاه نعنای فلفلی در چین اول

(میانگین ها برای هر تیمار که دارای حداقل یک حرف مشترک می باشند، بر اساس آزمون دانکن تفاوت معناداری در سطح احتمال ۱ درصد ندارند).

جدول ۶ - تجزیه واریانس اثر کم آبیاری بر عملکرد و اجزای عملکرد گیاه نعنای فلفلی در چین دوم

منبع تغییرات	درجه آزادی	عملکرد تر بوته (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد خشک بوته (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد برگ خشک (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد ساقه خشک (Kg.ha ⁻¹)	شاخص برداشت برگ خشک
تکرار	۳	۶۸۲۹۲۱۰	۱۶۸۲۹۵	۴۱۴۵۲	۷۶۹۲۶	۰/۰۰۱۵
تیمار	۷	۲۸۵۷۹۲۳ ^{ns}	۹۱۰۰۷ ^{ns}	۵۸۵۶۶ ^{ns}	۱۷۲۰۷ ^{ns}	۰/۰۰۶ ^{ns}
خطای آزمایش	۲۱	۱۳۰۰۱۴۵	۷۶۱۷۲	۵۸۶۲۳	۲۹۳۸۸	۰/۰۰۱۶

ns، غیر معنی دار در سطح احتمال ۵ درصد. **، معنی دار در سطح احتمال ۱ درصد

جدول ۷ - مقایسه میانگین اثر کم آبیاری بر عملکرد و اجزای عملکرد گیاه نعنای فلفلی در چین دوم

تیمار	عملکرد تر بوته (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد خشک بوته (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد برگ خشک (Kg.ha ⁻¹)	عملکرد ساقه خشک (Kg.ha ⁻¹)	شاخص برداشت برگ خشک
FI ₁₀₀	۷۶۲۸a	۱۷۵۴a	۹۰۲/۳a	۸۵۱/۳a	۰/۱۲۶a
RDI ₈₅	۷۰۴۴a	۱۶۸۲a	۸۱۷/۲a	۸۶۵a	۰/۱۱۵a
RDI ₇₀	۷۵۵۶a	۱۸۷۵a	۱۰۲۲/۷a	۸۵۲/۵a	۰/۱۳۳a
RDI ₅₅	۶۲۴۴a	۱۵۰۷a	۷۵۷/۵a	۷۵۰a	۰/۱۳۰a
RDI ₄₀	۵۵۷۰a	۱۴۲۲a	۶۲۱/۲a	۸۰۱/۳a	۰/۱۱۶a
PRD ₇₀	۶۰۰۶a	۱۵۸۵a	۸۸۷/۵a	۶۹۷/۵a	۰/۱۴۹a
PRD ₅₅	۵۴۶۲a	۱۵۰۰a	۷۳۸/۸a	۷۶۱/۳a	۰/۱۴۷a
PRD ₄₀	۶۲۷۵a	۱۵۴۱a	۸۲۷/۷a	۷۱۳/۸a	۰/۱۳۱a

وقوع بارندگی های شدید در طی دوره کشت چین دوم (شکل ۳)، از میزان اثر اعمال تیمارها کاسته شده است. رشد مناسب تر گیاه نعنای فلفلی در چین اول نسبت به چین دوم، توسط Azizi et al. (2015)، گزارش شده و علت آن را طول دوره رشد زیاد گیاه در روزهای آفتابی با دمای مناسب هوا دانسته اند که سبب فتوسنتز بیشتر و در نتیجه رشد بیشتر گیاه شده است. اعمال استراتژی های کم آبیاری در چین دوم با شرایط بیان شده توسط Azizi et al. (2015) و همچنین تغییرات آب و هوایی، در منطقه مورد مطالعه، تاثیر معنی داری بر عملکرد تر و خشک و اجزای عملکرد و شاخص برداشت برگ خشک نداشته است.

نتایج به دست آمده نشان داد، در چین دوم، عملکرد تر و خشک بوته و اجزای عملکرد آن، تحت تاثیر اعمال سطوح مختلف کم آبیاری در حالت تنظیم شده و آبیاری ناقص ریشه، قرار نگرفت (جدول ۶). معنی دار نبودن نتایج اعمال تیمارهای کم آبیاری، تا حدود زیادی می تواند مربوط به وقوع بارندگی های به نسبت شدید، در دوره گل دهی گیاه و ادامه داشتن آن تا زمان برداشت باشد (شکل ۳). با توجه به جدول (۷)، تغییرات میانگین ها نیز از روند خاصی پیروی نمی کند. با توجه به اهمیت خشک بودن نیمی از سیستم ریشه در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه و نیز تحت کنترل بودن میزان آب تحویلی به تیمارها در کم آبیاری تنظیم شده، با

جدول ۸ - تجزیه واریانس اثر کم آبیاری بر عملکرد اسانس، درصد اسانس و شاخص برداشت اسانس گیاه نعناع

فلفلی در چین دوم

منبع تغییرات	درجه آزادی	عملکرد اسانس	درصد اسانس	شاخص برداشت اسانس $\times 10^{-3}$
تکرار	۳	۱۱/۹۵	۰/۰۱۲	۳/۰۹
تیمار	۷	۳۷/۹۱ **	۰/۳۸ **	۱۴/۸۱ **
خطای آزمایش	۲۱	۱۰/۷۴	۰/۰۱۴	۳/۵۶

ns، غیر معنی دار در سطح احتمال ۵ درصد. **، معنی دار در سطح احتمال ۱ درصد

جدول ۹ - مقایسه میانگین اثر کم آبیاری بر عملکرد و اجزای عملکرد گیاه نعناع فلغلی در چین دوم

تیمار	عملکرد اسانس ($\text{Kg} \cdot \text{ha}^{-1}$)	درصد اسانس	شاخص برداشت اسانس
FI ₁₀₀	۱۰/۰۱ab	۱/۱۳۵c	۰/۰۰۱۴b
RDI ₈₅	۹/۷۴ab	۱/۱۹۴bc	۰/۰۰۱۴b
RDI ₇₀	۱۴/۵۸ab	۱/۴۲۲b	۰/۰۰۱۹ab
RDI ₅₅	۱۰/۵۵ab	۱/۴۱۵b	۰/۰۰۱۸ab
RDI ₄₀	۷/۷۷ab	۱/۲۳۴bc	۰/۰۰۱۴b
PRD ₇₀	۱۷/۰۵a	۱/۹۲a	۰/۰۰۲۹a
PRD ₅₅	۱۴/۱۴ab	۱/۹۱۵a	۰/۰۰۲۸a
PRD ₄₀	۱۱/۱۹b	۱/۳۳bc	۰/۰۰۱۸ab

میانگین های در هر ستون و برای هر تیمار که دارای حداقل یک حرف مشترک می باشند، بر اساس آزمون دانکن تفاوت معناداری در سطح احتمال ۱٪ ندارند.

نتیجه گیری

بالا بودن میزان عملکرد اسانس، در تیمارهای آبیاری ناقص ریشه نسبت به کم آبیاری تنظیم شده و افزایش ۶۷ درصدی عملکرد اسانس نسبت به آبیاری کامل نشان دهنده این است که می توان چه در شرایط کمبود آب و چه در شرایط مطلوب از جهت تامین آب، از روش آبیاری ناقص ریشه به منظور دستیابی به عملکرد مطلوب اسانس، استفاده نمود. همچنین افزایش میزان شاخص برداشت اسانس در نتیجه اعمال استراتژی های کم آبیاری و به ویژه آبیاری ناقص ریشه به صورتی که شاخص برداشت اسانس به دو برابر مقدار خود در آبیاری کامل افزایش یافته است، موجب کاهش هزینه های کشاورزی، مانند هزینه تامین و انتقال آب، انرژی مورد نیاز برای پمپاژ، هزینه برداشت، حمل و نقل و اسانس گیری در کنار بالا بودن یا ثابت ماندن میزان عملکرد اسانس استخراج شده خواهد شد. با توجه به برداشت چند باره گیاه نعناع فلغلی در یک سال و ارزش مادی بالای این گیاه، اجرای سیستم آبیاری قطره ای و اعمال مدیریت آبیاری، می تواند ارزش اقتصادی بالایی داشته باشد. با توجه به نتایج به دست آمده، به منظور تولید گیاه دارویی نعناع فلغلی و به منظور استفاده از اسانس گیاه پیشنهاد می شود در شرایط کمبود آب از تنش خشکی تا ۵۵ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه زراعی و به روش آبیاری ناقص ریشه و در شرایط مطلوب تامین آب، با توجه به حاصل شدن بیشترین عملکرد اسانس در تیمار PRD₇₀، از تنش خشکی ملایم تا ۷۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه و به روش آبیاری ناقص ریشه استفاده شود.

با توجه به جدول (۸)، اعمال کم آبیاری تأثیر معنی داری بر عملکرد و درصد اسانس و شاخص برداشت اسانس داشته است. با توجه به جدول (۹) بیشترین درصد اسانس در تیمار ۷۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه زراعی در روش آبیاری ناقص ریشه و به میزان ۱۷/۰۵ کیلوگرم در هکتار مشاهده شد. کمترین میزان اسانس نیز در تیمار ۴۰ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه در روش کم آبیاری تنظیم شده به دست آمد که جز با تیمار PRD₇₀، با بقیه تیمارها تفاوت معنی داری نداشت. بیشترین درصد اسانس در تیمارهای ۷۰ و ۵۵ درصد رطوبت قابل استفاده گیاه زراعی در روش آبیاری ناقص ریشه مشاهده شد. بیشترین شاخص برداشت اسانس نیز به صورت مشابه در تیمارهای PRD₇₀ و PRD₅₅ مشاهده شد. معنی داری اثر اعمال تیمارها در بخش اسانس گیاه در مقابل معنی دار نبودن عملکرد و اجزای عملکرد بوته می تواند نشان دهنده این باشد که بخش تشکیل دهنده و تولیدکننده اسانس در گیاه حساسیت بیشتری نسبت به اندام های گیاهی در مقابل کم آبی داشته است. Charles et al. (1990)، بیان کردند که تجمع اسانس در نتیجه اعمال تنش رطوبتی می تواند ناشی از تغییر نحوه تقسیم منابع در سلول ها بوده و اعمال تنش رطوبتی می تواند فرایند تولید اسانس را تشدید کند. Selmar و Kleinwachter (2013) نیز علت تجمع اسانس در نتیجه اعمال تنش خشکی را این گونه بیان کردند که با بسته بودن روزنه ها، جذب CO₂ به شدت کاهش می یابد. در نتیجه مصرف NADPH+H⁺ برای تثبیت کربن از طریق چرخه کالوین، کم شده و میزان NADPH+H⁺ بسیار زیاد و بیشتر از نیاز شده و در نتیجه، فرایند های متابولیت ثانویه به سمت تولید بیشتر موادی مثل اسانس ها، فنول ها و آلکالوئیدها، هدایت می شوند.

منابع

- 1- Alinian, S. and Razmjoo, J., 2014. Phonological, yield, essential oil yield and oil content of cumin accessions as affected by irrigation regimes. *Industrial Crops and Products*, 54, pp. 167-174.
- 2- Azizi, M., Shahriari, S., Aroui, H. and Ansari, H., 2015, Effect of different irrigation regimes and mulch on vegetative properties and peppermint essential oil, *Iranian Journal of Field Crops Research*, 29(1), pp. 11-21. (In Persian).
- 3- Bazazi, N., Khodambashi, M. and Mohammadi, Sh., 2013, The effect of drought stress on morphological characteristics and yield components of medicinal plant fenugreek, *Journal of Crop Production and Processing*, 3(8), pp. 11-22. (In Persian).
- 4- Charles, D. J., Joly, R. J. and Simon, J. E., 1990. Effects of osmotic stress on the essential oil content and composition of peppermint. *Phytochemistry*, 29(9), pp. 2837-2840.
- 5- Cheng Shao. G., 2008. Comparative effects of deficit irrigation (DI) and partial root zone drying (PRD) on soil water distribution, water use, growth and yield in greenhouse-grown hot pepper. *Scientia Horticulturae*, 119(1), pp. 11-16.
- 6- Falahi, E., Neilsen, D., Neilsen, G. H., Fallahi, B. and Shafii, B., 2010. Efficient irrigation for optimum fruit quality and yield in apples. In *The Efficient use of Alternative Water and Traditional Irrigation Sources in Horticulture. at ASHS-2009, St. Louis*.
- 7- Forouzandeh, M., Sirusmehr, A., Ghanbari, A., Asgharipoor, M. R. and Khomri, A., 2012, The effect of drought stress and urban waste compost on quantitative and qualitative characteristics of peppermint medicinal plant, *Iranian Journal of Field Crops Research*, 9(4):670-677. (In Persian).
- 8- Ghanbari, M. and Ariaifar, S., 2013. The effects of water deficit and zeolite application on growth traits and oil yield of medicinal peppermint (*Mentha piperita* L.). *International Journal of Medicinal and Aromatic Plants*, 3(1): 32-39.
- 9- Izadi, Z., Asnaashari, M. and Ahmadvand, G., 2009, Effect of drought stress on yield, proline contents, soluble sugars, chlorophyll, relative water contents and essential oil in peppermint (*Mentha piperita* L.), *Iranian Journal of Horticultural Science and Technology*, 10(3), pp. 223-234. (In Persian).
- 10- Karandish, F., Mirlatifi, S. M., Shahnazari, A., Gheysari, M. and Abbasi, F., 2012, Effect of partial root-zone drying (PRD) and deficit irrigation on Nitrogen uptake and leaching in maize, *Journal of Water and Irrigation Management*, 2(2), pp. 85-98. (In Persian).
- 11- Khezli, M. and Aliabadifarahani, H., 2011, Effect of irrigation deficit on quantitative and qualitative yield of Flixweed medicinal plant, In *National Conference on new Achievements in Agriculture, Islamic Azad university, shahr-e-qods branch, Iran*.
- 12- Khorasaninedjad, S., Hemmati, Kh. And Soltanlu, H., 2011, Effect of drought stress on morphological characteristics, quantity and quality of essential oil of peppermint, *National Conference on Medicinal Plants, Academic Center for Education, Culture and Research, Sari, Iran*.
- 13- Khorasaninedjad, S., Soltanlu, H., Ramezipoor, S. S., Hadian, J. and Atashi, S., 2016, The effect of drought stress on the growth, essential oil yield and chemical composition of Lavender, *Journal of Crop Improvements*, 17(4):979-988. (In Persian).
- 14- Nezami, S., Nemati, S. H., Aroui, H. and Bagheri, A., 2012, Response of Mentha Species to Water Deficit Stress Under Controlled Conditions, *Journal of Water and Soil*, 26(4), pp. 1051-1063. (In Persian).
- 15- Okwany, R. O., Peters, T. R., Ringer, K. L., Walsh, D. B. and Rubio, M., 2011. Impact of sustained deficit irrigation on spearmint (*Mentha spicata* L.) biomass production, oil yield, and oil quality. *Irrigation Science*, 30(3), pp. 213-219.

- 16- Omidbeigi, R., 1995, *Approaches to the Production of Medicinal Products*, Fekre Rooz.
- 17- Omidbaigi, R., Hassani, A. and Sefidkon, F., 2003. Essential oil content and composition of sweet Basil (*Ocimum basilicum*) at different irrigation regimes. *Journal of Essential Oil Bearing Plants*, 6, pp. 104-108.
- 18- Pirzad, A., Fayazmoghdam, A., Razban, M. and Raei, Y., 2010, The evaluation of dried flower and essential oil yield and harvest index of matricaria chamomilla l. under varying irrigation regimes and amounts of super absorbent polymer (A200), *Agricultural Science and Sustainable Production*, 22(3), pp. 85-99. (In Persian).
- 19- Rahmani, N., Taherkhani, T., Zandi, P. and Moradiaghdam, A., 2012. Effect of regulated deficit irrigation and nitrogen levels on flavonoid content and extract performance of marigold (*Calendula officinalis* L.). *Annals of Biological Research*, 3(6), pp. 2624- 2630.
- 20- Saraeitabrizi, M., Babazadeh, H., Parsinedjad, M. and Modarressanavi, S. A. M., 2010, Improving soybean water use efficiency using partial root drying, *Journal of Water and Soil Science*, 14(52), pp. 1-14. (In Persian).
- 21- Safikhani, F., Heydarisharifabad, H., Siadat, S. A., Sharifiashurabadi, A., Seyednedjad, S. M. and Abbaszadeh, B., 2007, The effect of drought stress on percentage and yield of essential oil and physiological characteristics of *Deracocephalum moldavica* L., *Iranian Journal of Medicinal and Aromatic Plants*, 23(1), pp. 86-99. (In Persian).
- 22- Selmar, D. and Kleinwachter, M., 2013. Influencing the product quality by deliberately applying drought stress during the cultivation of medicinal plants. *Industrial Crops and Products*, 42, pp. 558-566.
- 23- Shahnazari, A., Liu, F., Andersen, M. N., Jacobsen, S. E. and Jensen, C. R., 2007. Effects of partial root-zone drying on yield, tuber size and water use efficiency in potato under field conditions. *Field Crops Research*, 100, pp. 117-127.
- 24- Sreevalli, Y., Baskaran, K., Chandrashekar, R. and kuikkarni, R., 2001. Preliminary observations on the effect of irrigation frequency and genotypes on yield and alkaloid concentration in periwinkle. *Journal of Medicinal and Aromatic Plant Science*, 22, pp. 356-358.
- 25- Wahbi, S., Wakrim, R., Aganchich, B., Tah, H. and Serraj, R., 2005. Effects of partial root-zone drying (PRD) on adult olive tree (*Olea europaea*) in field conditions under arid climate I. Physiological and agronomic responses. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 106, pp. 289-301.
- 26- Wakrim, R., Wahbi, S., Tah, H., Aganchich, B. and Serraj, R., 2005. Comparative effects of partial root drying (PRD) and regulated deficit irrigation (RDI) on water relations and water use efficiency in common bean (*Phaseolus vulgaris* L.). *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 106, pp. 275-287.
- 27- Wang, H., Liu, F., Andersen, M. N. and Jensen, C. R., 2009. Comparative effects of partial root-zone drying and deficit irrigation on nitrogen uptake in potatoes (*Solanum tuberosum* L.). *Journal of Irrigation Science*, 27(6), pp. 443-448.
- 28- Wang, Y., Liu, F. and Jensen, R., 2011. Comparative effects of deficit irrigation and alternate partial root-zone irrigation on xylem PH, ABA and ionic concentrations in tomatoes. *Journal of Experimental Botany*, 63(5), pp. 1907-1917.
- 29- Yazdani, D., Jmashidi, A. M. and Mojab, F., 2002, Comparison on menthol content of cultivated Peppermint at different regions of Iran, *Journal of Medicinal Plants*, 3(3), pp. 73-77. (In Persian).